

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

سیره‌ی احتجاجی پیامبر ﷺ در قرآن

نگارش

صبیحه رمضان‌ی

استاد راهنما

دکتر سید محمود طیب حسینی

استاد مشاور

دکتر عبد الرضا زاهدی

تابستان ۱۳۸۷

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

سیره‌ی احتجاجی پیامبر صلی الله علیه و آله در قرآن

نگارش
صبیحه رضانی

استاد راهنما
دکتر سید محمود طیب حسینی

استاد مشاور
دکتر عبد الرضا زاهدی

تابستان ۱۳۸۷

پروردگارا:

کلام را با نام حضرتت گشودم که امید یاری داشتم
هیچ ستایشی نیست جز تو را و هیچ توکلی به غیر تو نیست.

پروردگارا:

هیچ معرفتی استوار نگردد جز به تائید حضرتت
هیچ اطمینانی به غیر تو نیست، و هیچ خیری از غیر تو نیست
و هیچ گشایشی نیست مگر از ناحیه تو

پروردگارا:

اگر موفقیتی هست تو دادی، و اگر عزتی هست تو بخشیدی
و اگر هدایتی هست به لطف تو است

پروردگارا:

درود می فرستم بر پیامبر بزرگت محمد مصطفی ﷺ
که رسالت خویش به خوبی ادا کرد و حلال و حرامت را بیان داشت
نماز و زکات را پیاداشت و مردم را به دینت دعوت نمود.

پروردگارا:

از هر لغزشی به تو پناه می برم و از هر نافرمانی از تو امید عفو دارم

إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

قدردانی و تشکر

«من لم يشكر المنعم من المخلوقين لم يشكر عزَّ وجلَّ» (عیون اخبار الرضا: ج ۱، ص ۲۷)

اینک که خداوند بخشش بی منتهای خویش را شامل حالم نموده و مرا در تمام رساله‌ام موفق گردانیده است برترین سپاس خویش را به محضر پنهان حجت او بر مخلوقات، حضرت مهدی «عج»، که لطفش قلم را در دستانم می‌چرخاند و مقاصد ذهنم را در قالب الفاظ حیات می‌بخشد، تقدیم می‌کنم.

ابتدا از «پدرم» سپاس و تشکر دارم که تا آخرین لحظات عمرش مرا به درس خواندن تشویق کرد. سر بر پاهای «مادرم» می‌سایم و از او که در همه زندگی‌م حتی بعد از مرگ پدر، با اعمال و رفتارش، «کونوا دعاة الناس بغير ألسنتکم» را به من آموخت، سپاسگذارم.

بر خود واجب می‌دانم که تشکر قلبی خود را از تمام خواهر و برادرهایم مخصوصاً برادر بزرگوار و عزیزم «علی» و خواهرم «ثریا» به خاطر تمامی زحماتی که در این مدت با متانت غیر قابل وصف تقبل فرموده. و تشویق‌هایی که نموده‌اند داشته باشم.

در برابر اساتید گرانقدرم زانوی ادب می‌زنم و از آنها که عطش درونم را با باران علم و معرفت سیراب می‌کنند و بیش از همه آنها از مرحوم علامه سید مرتضی عسکری، که سفره تعالیم قرآن و حدیث را گستراندند و با سخاوت تمام ما را به بهره‌برداری از آن دعوت نموده‌اند تشکر کنم. و از پدر معنویم «آقای دکتر محمد حاجی خلف» او که باعث شد در هنگام نوشتن این پایان‌نامه جای خالی پدر را احساس نکنم، تشکر کنم.

همچنین از اساتید فاضل، استاد آقای دکتر سید محمود طیب حسینی و آقای دکتر عبد الرضا زاهدی، که هنگام نوشتن پایان‌نامه که پدرم را از دست دادم، جرأت نوشتن دوباره قلم گرفتن را به من دادند و آنان که با حرفهایشان تسلی خاطر و با سعه صدر هدایتگر من در نگارش رساله حاضر بوده‌اند تشکر و قدردانی ویژه دارم.

و از تمام مسئولین دانشکده اصول دین دزفول و اصول دین قم که هر کدام به نحوی در رشد و بالندگی من مؤثر بودند نیز تشکر می‌کنم.

امیدوارم خداوند توفیق عمل به آموخته‌ها و ترویج آن را به بنده خویش عطا نماید تا بتوانم حق سپاسگذاری را ادا نمایم.

و صلَّى الله على حبيبتنا محمد وعلى آله وصحبه وسلّم

و آخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين

خرداد ماه ۱۳۸۷ هـ. ش صبیحه رضانی

پیشکش به

سبز جامگان طریقت علم

سرخ جامگان طریقت عشق

سپیدرویان طریقت هجر

همه دلهایی که تپششان را هدفی جز روشنایی آفاق و ضمائر نیست.

همه دستهایی که کاوششان را هدفی جز رهایی انسانیت انسان از مرداب خاموش غفلت نیست.

همه قدمهایی که جز به پویش خاک رهش آنها را قرار نیست.

همه چشمهایی که جز به نور الوهیتش آرام نگیرد و جز به روشنایی پر فروغش قرار نیابند،
مرشدانی که در گود خلق آوای حقیقی عشق سر داده‌اند و جویندگانی که دریای بیکران خلقش
را در جستجوی گوهرایمان پوییده‌اند.

در این هنگام به درخشان ترینشان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

و محبوبترین بندگان نزد خداوند، تمامی ائمه معصومین علیهم السلام و آخرینشان که مراد دل از

تماشای باغ عالم جز دیدار روی مهش نیست.

یعنی: حضرت مهدی «عج»

و به:

روح پدر بزرگوارم او که حامی اصلی زندگیم بود

و به:

مادر عزیزم که بعد از مرگ پدرم جای خالیش برایم پر کرد که در روزان و شبان سراسر
زندگانی، دست بوس و یادمند بزرگی و کرامتش خواهم بود.

و به:

استاد بزرگوارم آقای دکتر محمد حاجی خلف.

فهرست مطالب

۷.....	چکیده
۸.....	مقدمه

فصل اول: کلیات

ص ۱۱-۴۹

۱۲.....	تبیین موضوع
۱۳.....	اهمیت و ضرورت موضوع
۱۵.....	فواید علمی و کاربردی موضوع
۱۵.....	پیشینه تحقیق
۱۷.....	سؤالات
۱۷.....	روش تحقیق
۱۸.....	تعریف مفاهیم و مصطلحات
۱۸.....	۱- سیره
۱۸.....	الف: معنی سیره در لغت
۱۸.....	ب: معنی سیره در اصطلاح
۱۹.....	۲- احتجاج
۱۹.....	الف: معنی احتجاج در لغت
۱۹.....	ب: معنی احتجاج در اصطلاح
۲۰.....	احتجاج در قرآن کریم
۲۱.....	اقسام احتجاج
۲۱.....	۱- احتجاج قولی
۲۱.....	الف: ارجاع به فطرت
۲۲.....	ب: برهان
۲۲.....	ج: موعظه (خطابه)
۲۳.....	د: جدل
۲۳.....	ه: تمثیل
۲۴.....	و: تشبیه
۲۴.....	۲- احتجاج عملی

۲۴	الف: معجزه
۲۵	ب: تحدی
۲۵	ج: مباحله
۲۷	اهداف احتجاج
۲۷	۱- اثبات ربوبیت خداوند
۲۷	۲- اثبات جهان آخرت و نفی استبعاد منکران معاد
۲۸	۳- اثبات رسالت پیامبران
۲۹	اقسام جدل
۲۹	الف: جدال احسن
۳۱	ب: جدال حسن
۳۱	ج: جدال قبیح
۳۴	۳- احتجاج پیامبر با گروههای مختلف
۳۴	الف: مشرکان
۳۴	ب: اهل کتاب
۳۴	الف: مشرکان و اوضاع مکه
۳۸	ب: اهل کتاب
۳۹	آئین صابئین
۴۰	آئین مجوسیت
۴۱	یهود
۴۲	نصاری («مسیحیت»)
۴۴	آیا اهل کتاب مشرکند؟
۴۷	۴- یهود و اوضاع مدینه
۴۹	۵- پیامبر ﷺ

فصل دوم: احتجاج پیامبر ﷺ با مشرکان در قرآن

ص ۵۰-۱۴۷

۵۱	بخش اول: مراحل مواجهه پیامبر با مشرکان
۵۱	۱- زندگی پیامبر در میان مشرکان به مدت چهل سال
۵۲	۲- بعثت پیامبر ﷺ از میان مردم امی
۵۴	الف: نجات انسان از تاریکیها و اطاعت شیطان
۵۵	ب: شناساندن خداوند به مردم و اقرار به وجود او بعد از انکار

ج : تحقّق وعده الهی	۵۵
د : تکمیل راه نبوت	۵۵
ه: شبهه زدائی و استدلال با نشانه های آشکار	۵۶
ی : بیم دادن از عذاب الهی	۵۶
و : اتمام حجّت و بستن راه عذر بر مردم	۵۷
۳- دعوت مشرکان به دین اسلام	۵۷
الف : استدلال منطقی و فطری	۵۸
استدلال با استفاده از شیوه های مختلف	۵۹
ب : دعوت به بررسی بیطرفانه موضوعات	۶۲
ج : به فکر واداشتن مخالفان	۶۳
د : دعوت به مشترکات	۶۴
۴- بیزاری پیامبر گرامی ﷺ از مشرکان	۶۵
بخش دوم: مبانی جهان بینی مشرکان	۶۸
۱- اصالت ماده	۶۸
ارزشها در جامعه مشرکین	۷۰
۲- خداوند آفریننده هستی	۷۲
۳- تعدد مدیران جهان هستی	۷۴
الف : آیات مرتبط با مشرکین	۷۴
ب : آیات که حاکی از شرک ربوبی گروهی از مردم	۷۵
۴- مجبور بودن انسان	۷۶
۵- بی هدف بودن آفرینش	۷۸
۶- انکار معاد	۷۹
۷- انکار نبوت بشر	۸۰
۸- تکذیب پیامبر ﷺ	۸۲
بخش سوم: عوامل شرک	۸۴
الف : جهل	۸۴
ب : تقلید	۸۵
ج : تبعیت از شیطان	۸۶
د : پیروی از هوای نفس	۸۷
بخش چهارم: ویژگیهای مشرکان	۸۹
۱- پیروی از شیطان	۸۹
۲- اکراه داشتن از پیروی دین حق	۹۰
۳- عمل نکردن به دستورات دین	۹۱

۹۲	۴ - دلهره و بی ثباتی در موضع
۹۳	۵ - بدگمانی
۹۴	۶ - نسبت دادن شرک خود به خداوند
۹۵	۷ - متفرق بودن
۹۷	بخش پنجم: احتجاج با مشرکان
۹۷	مقدمه
۹۸	گفتگو با مخالفان در قاموس پیامبر
۱۰۰	ابزارهای ارتباطی پیامبر با مخالفان (مخصوصاً مشرکان)
۱۰۰	۱ - ارتباط و تماسهای فردی
۱۰۰	۲ - حضور در میان قبایل برای دعوت
۱۰۱	۳ - پذیرفتن هیئت‌های نمایندگی
۱۰۱	۴ - اعزام مبلغ به شهرها و قبایل
۱۰۲	۵ - مکاتبه با سران حکومتها
۱۰۳	شیوه‌های گفتگو
۱۰۳	۱ - حکمت - استدلال (برهان)
۱۰۴	۲ - جدال به شیوهی برتر
۱۰۴	۳ - موعظه حسنه
۱۰۶	خطوط مقابله با شرک
۱۱۰	جدل در طرد شرک
۱۱۲	براهین قرآن در طرد شرک
۱۱۲	۱ - برهان وحدت دعوت
۱۱۳	۲ - برهان تمنع
۱۱۴	نمونه‌هایی از احتجاجات پیامبر ﷺ با مشرکان در قرآن
۱۱۴	الف: احتجاج با منکرین خدا و توحید
۱۲۴	ب: احتجاج با منکران نبوت
۱۳۲	ج: احتجاج با منکران معاد
۱۴۳	د: احتجاج با منکران وحی و قرآن

فصل سوم: سیره‌ی احتجاجی پیامبر ﷺ با یهودیان

ص ۱۴۸ - ۲۱۴

۱۴۹	مقدمه
۱۵۲	بخش اول: مراحل مواجهه پیامبر ﷺ با یهود

۱۵۳	۱- انعقاد پیمان نامه
۱۵۴	۲- دعوت یهودیان به اسلام
۱۵۵	۳- مدارا با یهودیان و محترم شمردن حقوق آنها
۱۵۵	۴- بحث و مناظره
۱۵۶	۵- تحدی
۱۵۶	مراحل تحدی
۱۵۸	۶- هشدار یا اقامه حجت بر یهود
۱۵۸	۷- قطع ارتباط با یهود
۱۵۹	۸- مبارزه با توطئه فرهنگی یهودیان
۱۶۱	۹- جهاد و مبارزه مسلحانه
۱۶۲	۱۰- اخراج از جامعه مسلمانان
۱۶۳	نتیجه
۱۶۵	بخش دوم: ویژگیها و باورهای یهود
۱۶۵	۱- نژاد پرستی
۱۶۶	۲- پیمان شکنی
۱۶۷	۳- بهانه جویی
۱۶۹	۴- آزمندی فراوان به دنیا
۱۶۹	۵- حسادت
۱۶۹	۶- تحریف کتاب آسمانی
۱۶۹	۷- انکار وحی
۱۶۹	۸- اعتقاد به فقیر بودن خداوند و بی نیازی خرد
۱۶۹	۹- اعتقاد به بسته بودن دست خداوند (کنایه از بخل ورزی)
۱۶۹	۱۰- نسبت دادن فرزندی عزیز به خدا
۱۶۹	۱۱- اتهام فحشاء به حضرت مریم <small>علیها السلام</small>
۱۶۹	۱۲- اتهام سحر به حضرت سلیمان <small>علیه السلام</small>
۱۷۰	بخش سوم: مخالفت یهود با پیامبر و انکار نبوت آن حضرت
۱۷۰	مقدمه
۱۷۲	انکار نبوت پیامبر توسط یهود
۱۷۲	۱- رشوه
۱۷۳	۲- ریاست طلبی حاکمان
۱۷۳	۳- کوردلی یهودیان
۱۷۳	۴- دشمنی با جبرئیل
۱۷۴	۵- جهل

- ۱۷۴ ۶ - حسادت
- ۱۷۴ ۷ - بخل
- ۱۷۵ دلائل مخالفت یهودیان با حضرت محمد ﷺ
- ۱۷۵ ۱ - غیر یهودی بودن حضرت محمد ﷺ
- ۱۷۶ ۲ - عدالت اجتماعی
- ۱۷۷ بخش چهارم: شیوه کلی مقابله با اهل کتاب
- ۱۷۷ الف: تصدیق کتب پیشین
- ۱۷۸ ب: تاکید بر نقاط مشترک ادیان
- ۱۷۹ ج: ذکر محاسن آنها
- ۱۸۰ د: بیان نعمتهای الهی
- ۱۸۰ ه: ارسال رسولان
- ۱۸۱ و: ذکر نواقص عقیدتی آنان (یهودیان)
- ۱۸۲ ز: دعوت و موعظه اهل کتاب
- ۱۸۲ ح: جدل با اهل کتاب
- ۱۸۲ ط: ذکر سابقه سرکشی و پیمان شکنی آنها (یهودیان)
- ۱۸۳ ی: ملامت آنان به اختیار و انتخاب خودشان
- ۱۸۴ ک: انذار اهل کتاب
- ۱۸۵ بخش پنجم: شیوه‌های خاص برخورد قرآن و پیامبر ﷺ با یهود
- ۱۸۵ ۱ - شیوه برخورد با یهود در اخذ مشترکات و مبانی مورد قبول اعتقادی
- ۱۸۵ الف: تصدیق حضرت موسی ﷺ
- ۱۸۶ ب: تأیید تورات
- ۱۸۶ ج: وجود معجزه‌ای برای موسی ﷺ
- ۱۸۷ د: امت مؤمن یهود مورد تأیید قرآن
- ۱۸۸ ۲ - برخورد با یهود از طریق حکم به عدل
- ۱۸۸ ۳ - برخوردهای تند و قهرآمیز قرآن با یهود (خصوصاً)
- ۱۸۹ الف: اصل برخورد قهرآمیز
- ۱۸۹ ۱. یهود قومی تحریف‌گر
- ۱۸۹ ۲. یهود قومی خائن
- ۱۸۹ ۳. پیمان شکنی یهود
- ۱۸۹ ۴. ادعای برتری نژادی برای خود
- ۱۹۰ ۵. ناسپاسی قوم موسی ﷺ
- ۱۹۰ ۶. انحراف اعتقادی یهود
- ۱۹۱ ب: شیوه‌های برخورد الهی در قرآن در مقابل طغیان یهود

۱. لعنت خداوند بر چنین قومی ۱۹۱
۲. معرفی یهودیان مشرک به عنوان دشمن ترین مردم ۱۹۱
۳. سرگردانی قوم یهود به واسطه طغیان ۱۹۱
۴. حرام کردن بعضی از مباحات و طبیات بر قوم یهود ۱۹۲
- ج: شیوه‌های برخورد مسلمانان با ایشان ۱۹۳
۱. عدم حمایت از خائن ۱۹۳
۲. رها کردن پیمان با ایشان ۱۹۳
- ۴ - برخوردهای استدلالی پیامبر با اهل کتاب در قرآن (خصوصاً یهود) ۱۹۳
- الف: استدلال برهانی ۱۹۴
- ب: استدلالات جدلی ۱۹۵
- ج: استدلالات جدلی برهانی ۱۹۶
- ۵ - شیوه برخورد تسامح و تساهل با اهل کتاب (خصوصاً یهود) ۱۹۷
- الف: عفو و گذشت پس از روشن شدن حق ۱۹۷
- ب: برخورد آرام پس از محاجّه اهل کتاب (یهود) ۱۹۸
- بخش ششم: احتجاج با یهود** ۱۹۹
- مقدمه ۱۹۹
- ۱ - سؤال یهود از چگونگی خلقت خداوند متعال و خشم رسول خدا ﷺ ۱۹۹
- ۲ - استدلال قوی پیامبر بر فرزند خدا نبودن عَزَّیْر ۲۰۲
- ۳ - بی‌اساس بودن ادعای یهود و نصاری در حقانیت خود ۲۰۳
- ۴ - انکار نبوت عیسی عَلَيْهِ السَّلَام از طرف بزرگان یهود ۲۰۵
- ۵ - یهود و ادعای فرزند و دوست خدا بودن ۲۰۶
- ۶ - احتجاج یهود با پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مورد تغییر قبله ۲۰۷
- ۷ - احتجاج با پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مورد عمل به کتاب ۲۱۰
- ۸ - احتجاج اهل کتاب در مورد قرآن ۲۱۱
- ۹ - احتجاج پیامبر با عبد الله بن صوريا ۲۱۲

فصل چهارم: سیره احتجاجی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با مسیحیان

ص ۲۱۵ - ۲۸۳

- بخش اول: مراحل ارتباط پیامبر با مسیحیان ۲۱۶
- مقدمه ۲۱۶
- مراحل ارتباط پیامبر با مسیحیان ۲۲۰

- ۱- ارتباط پیامبر با مسیحیان در مکه ۲۲۰
- ۲- ارتباط پیامبر با مسیحان در مدینه ۲۲۳
- ۳- ارتباط پیامبر با مسیحیان نجران ۲۲۳
- ۴- ارتباط پیامبر با مسیحیان از طریق تجارت اهل مدینه با شام ۲۲۶
- ۵- ارتباط پیامبر از طریق نامه با سران کشورها ۲۲۷
- نامه نگاری حضرت محمد ﷺ ۲۲۷
- الف: نامه پیامبر ﷺ به نجاشی حاکم حبشه ۲۲۸
- جواب نجاشی به پیامبر ۲۳۰
- سرانجام نجاشی ۲۳۱
- ب: نامه حضرت به امپراتور روم ۲۳۱
- ج: نامه حضرت به مقوس ۲۳۲
- بخش دوم: شبیه‌های خاص برخوردار با نصاری** ۲۳۶
- الف: برخوردار عقیدتی و کلامی با نصاری ۲۳۶
- ۱- توحید ۲۳۶
- ۲- چگونگی معرفی عیسی ﷺ در قرآن ۲۳۸
- عیسی بنده خداست ۲۳۸
- عیسی فرستاده خداست ۲۳۸
- عیسی ﷺ کلمه خداست ۲۳۹
- حضرت عیسی به عنوان پیام آور الهی دارای معجزه بوده است ۲۳۹
- ۳- شبیه برخوردار قرآن با انجیل ۲۴۰
- کتاب حضرت عیسی ﷺ انجیل است ۲۴۰
- مسیحیان باید طبق انجیل حکم کنند ۲۴۰
- انجیل کتاب روشنائی و هدایت است ۲۴۱
- ب: برخوردهای اخلاقی قرآن با نصاری ۲۴۱
- ۱- ناپسندی خوردن مال مردم به ناروا توسط راهبان ۲۴۱
- ۲- دوری از گناه حضرت مریم ﷺ و پاداش الهی ۲۴۲
- ۳- دعوت حضرت عیسی ﷺ به تقوی و اطاعت امر خدا ۲۴۲
- ۴- فروتنی حضرت مریم ﷺ در پیشگاه خدا ۲۴۲
- ج: برخوردهای جدلی و استدلالی با نصاری ۲۴۳
- د: برخوردار ارزشی با اهل کتاب و دادن شخصیت به ایشان ۲۴۴
- ۱- ایمان به کتب الهی و انبیاء گذشته ۲۴۴
- ۲- ایمان به عصمت انبیاء گذشته ۲۴۵
- ۳- کفر بودن عدم اعتقاد به انبیاء گذشته ۲۴۶

۲۴۷	بخش سوم: ویژگیهای نصاری
۲۴۷	۱- انعطاف نسبت به دعوت پیامبر اسلام ﷺ
۲۴۸	۲- عدم تکبر علمای نصرانی
۲۴۹	۳- وجود روحیه حق جویی در راهبان نصرانی
۲۴۹	۴- امانت داری و عدم حرص و طمع به دنیا
۲۵۱	۵- عمل به وظایف دینی و اجتماعی
۲۵۲	۶- خشوع و متواضع بودن نصاری
۲۵۳	۷- صبر پیشگی علمای نصرانی
۲۵۴	۸- اعتقاد نصاری به اصل تثلیث
۲۵۵	دیدگاه قرآن درباره آئین نصاری
۲۵۷	موضع نرم مسیحیان و خشونت یهود در مقابل مسلمانان
۲۵۹	بخش چهارم: احتجاج پیامبر با مسیحیان
۲۵۹	مقدمه
۲۶۱	گفتگو و احتجاج با اهل کتاب (خصوصاً مسیحیان)
۲۶۱	۱- گفتگو و مجادله بر اساس نقاط مشترک
۲۶۴	۲- مبارزه طلبی قرآن با اهل کتاب
۲۶۵	۳- رسوا ساختن اهل کتاب از طریق احتجاج
۲۶۸	نمونه‌های احتجاج
۲۶۸	۱- احتجاج پیامبر با اهل کتاب جهت اثبات برتری دین خود
۲۷۰	۲- مباحثه یا محاجه کبری با اهل کتاب
۲۷۱	شرائط و مقدمات مباحثه
۲۷۲	مسیحیان نجران
۲۷۲	قضیه مباحثه
۲۷۴	نتیجه‌گیری
۲۷۵	۳- محاجه و مجادله بر سر حضرت ابراهیم <small>عليه السلام</small>
۲۷۷	۴- احتجاج در مورد به صلیب کشیدن عیسی <small>عليه السلام</small>
۲۷۸	۵- پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> موظف به احتجاج در رد الوهیت عیسی <small>عليه السلام</small>
۲۸۱	۶- متأثر شدن مسیحیان از شنیدن آیات قرآن
۲۸۴	خاتمه و نتیجه‌گیری
۲۸۸	فهرست منابع

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان «سیره احتجاجی پیامبر ﷺ در قرآن» می‌باشد و می‌توان گفت از آن زمانی که آدمی اندیشیدن را آغاز کرد و در تفکراتش با دیگران اختلاف نظر پیدا کرد، به ناچار باب گفتگو و احتجاج و استدلال را گشود، بنابراین احتجاج و گفتگو و مناظره، بیش از اسلام نیز در میان ادیان مختلف رواج داشت و با طلوع اسلام این دین، بیش از هر دینی به بحث، احتجاج و گفتگو به عنوان اصلی برای آگاه سازی مردم از حقایق و واقعیت‌ها توجه کرده است. قرآن کریم بسیاری از مسائل را به صورت احتجاج و استدلال بیان کرده و همچنین شیوه احتجاج و مناظره را تعلیم می‌دهد. از جمله در آیه ۱۲۵ سوره نحل ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾ که سه روش مهم حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن را جهت دعوت به سوی حق معرفی می‌کند. از این رو هدف ما در پژوهش حاضر این است که به استخراج و بررسی سیره احتجاجی پیامبر در قرآن پرداخته و اصول و شیوه بحث با مردم از اهل لجاج را بیاوریم. پیامبر ﷺ با سه قشر بیشتر از دیگران احتجاج می‌کرد که این سه قشر به شرح ذیل است: مشرکان، یهودیان و مسیحیان.

نحوه احتجاج پیامبر ﷺ با سه گروه متفاوت بود، طبق آیات قرآن کریم قوم یهود و مشرکین در یک صف و مسیحیان در صف دیگر قرار می‌دهد. قرآن قوم یهود و مشرکین را در دشمنی نسبت به پیامبر ﷺ و مسلمین با هم ذکر می‌کند. زیرا این دو گروه تا حدی زیادی به هم شباهت دارند از جمله عناد و زیر بار حق نرفتن و همچنین حرص و طمع به دنیا که آنان را در دشمنی با رسول خدا ﷺ و مسلمانان شدیدتر کرده است، بنابراین در احتجاج‌هایی که با پیامبر ﷺ داشتند بیشتر از سر لجاجت بود و جواب بیشتر سؤاها را می‌دانستند ولی می‌خواستند پیامبر ﷺ را شکست دهند ولی نمی‌دانستند پیامبر ﷺ در جواب سؤاها می‌دهد متصل به منبع وحی الهی و خداوند پشتیبان او در همه احوال است ولی برخورد اکثر مسیحیان با آیات الهی بسیار ملایم بود و در برابر دعوت پیامبر متواضع و نسبت به مسلمانان مهربان و از برخورد مغرورانه و جاهلانه دور بودند و اکثر اهل کتاب که مسلمان شدند از مسیحیان بودند چرا که در احتجاج‌هایی که با پیامبر ﷺ داشتند بسیاری از حقایق برایشان روشن می‌شد و برخی از آنها از سر شوق اشک از چشمهایشان سرازیر می‌شد.

در این پژوهش سعی شده علاوه بر آیات قرآن، از کتب تفسیری، روایی، تاریخی، کلامی و سیره استفاده شود. و برای ترجمه آیات قرآن از ترجمه قرآن محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای - تحلیلی - توصیفی است.

کلید واژه‌ها: سیره، احتجاج، مشرکان، اهل کتاب، یهود و اوضاع مدینه، پیامبر ﷺ.

مقدمه

دعوت و تبلیغ جوهره تمام ادیان و مسئولیت همه پیامبران خدا بوده و در اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اسلام، خصلت جاودانگی رسالتش، همگانی بودن دعوت و تبلیغ را طلب می‌کند.

تبلیغ اسلامی، ابلاغ پیام الهی از سوی خداوند به مردم است که این امر خطیر به عنوان یک تکلیف در درجه اول توسط پیامبر اسلام ﷺ و یا بر عهده جانشینان وی نهاده شده و در مرحله دوم وظیفه عموم مؤمنین است که در این راه مجاهدت کنند، محتوای پیام عبارت است از قوانین و دستورات خداوند که با هدف اتمام حجت بر انسان و هدایت او به سوی کمال و سعادت و عبودیت محض تحقق می‌یابد. در همین زمینه قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾^(۱)؛ «و شما را چه شده که به خدا ایمان نمی‌آورید [و حال آنکه] پیامبر [خدا] شما را دعوت می‌کند تا به پروردگارتان ایمان آورید، و اگر مؤمن باشید، بی شک [خدا] از شما پیمان گرفته است».

قرآن در روشی که برای شیوه تبلیغ و سنت خدایی این وظیفه مهم اتخاذ نموده، تبلیغ به «سبیل رب» است یعنی مبلغ در برنامه تبلیغی خود سمت و سوی خدایی داشته باشد؛ ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ را همیشه در نظر تبلیغی خود فراهم نماید. این نکته را قرآن چنین بیان می‌کند: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ...﴾^(۲)؛ «با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن».

۱- حدید / ۸

۲- نحل / ۱۲۵.

پس تبلیغ به شیوه‌های مختلف انجام می‌پذیرد که بر اساس آیه ۱۲۵ سوره نحل «جدال احسن» و «مناظرات برهانی به دور از مغالطه» یکی از انواع آن است. سر سلسله مبلغین اسلامی حضرت محمد ﷺ است که از جانب خداوند متعال مأموریت ابلاغ رسالت الهی را عهده‌دار شدند.

احتجاج یکی از شیوه‌های تبلیغ است. تأثیر احتجاج و بحث در تأیید جبهه حق و تضعیف باطل است، پس احتجاج یکی از ابزارهای مهمی است که در جهت رشد فکری و شکوفائی نیروی بیان و اراده و ایمان می‌باشد، زندگی سراسر نور پیامبر ﷺ مجموعه‌ای زیبا و جامع و کتابی است گویا که دارای بهترین شیوه‌ها و روشهای ارشادی برای هدایت مخالفان اسلام بوده است، و با توجه به اینکه سیره حضرت رسول خدا ﷺ برای ما همواره بایستی الگو باشد و نیز ممکن است که شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی هر زمان از زندگی ما منطبق با شرایط ایشان باشد، لذا بررسی و تحلیل زوایای گوناگون سیره ایشان ضروری به نظر می‌رسد، و همچنین به جهت این که پرداختن به سیره احتجاجی در راه رسیدن به هدف - که همان پاسداری از مرزهای مکتب و حفظ و نگهداری آن می‌باشد - دارای اهمیت ویژه‌ای است، بر آن شدم تا احتجاج و شیوه‌های مختلف استدلال آن را در سیره حضرت رسول ﷺ با توجه به آیات قرآن و با استفاده از متون قدیمی، تاریخی و روایی بررسی و تحلیل نمایم.

با بررسی‌های مقدماتی مشاهده شد که احتجاجات و استدلالات از پیامبر ﷺ در قرآن کریم با دگر اندیشان در زمینه‌های مختلف، در منابع روایی و حدیثی ما ثبت و ضبط شده و میراث جاودانه‌ای برای رهپویان راه حق و هدایت جوینان، وجود دارد و با توجه به اینکه احتجاج همچون دیگر روشهای تبلیغی، اصول و مبادی خاصی دارد که باید آداب و موازین آن رعایت شود تا موفقیت حاصل شود، لذا با ارشادات آقای دکتر سید محمود طیب حسینی، و آقای دکتر عبد الرضا زاهدی، این موضوع را به عنوان کار تحقیقی خود انتخاب نمودم تا از راه بررسی و تحلیل احتجاجات و استدلالات پیامبر ﷺ در قرآن کریم، راهها و روشهای احتجاج را استنباط و استخراج نمایم، چرا که فراگیری و آشنایی با سیره حضرت رسول ﷺ و نیز نحوه برخورد

ایشان با گروه‌های مختلف فکری و اعتقادی در جامعه، جهت پیاده کردن شیوه‌های رفتاری آنان در عصر حاضر، لازم و ضروری است.

رساله‌ای که تقدیم می‌شود با عنوان «سیره‌ی احتجاجی پیامبر ﷺ در قرآن» گامی در این مسیر و تلاشی است در این راستا.

با امید به اینکه خداوند متعال تلاش این حقیر را توشه‌ای اخروی برای روح پدر بزرگوارم به حساب آورده و بتواند رضایت خاطر حضرت رسول ﷺ و ذریه پاکش را به همراه داشته باشد.

اللهم تقبل منّا بمنك وكرمك

صبيحه رمضاني

۱۳۸۷/۳/۲۰

فصل اول

کلیات